

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

LOETSE 2013

SESOTHO PUO YA LAPENG – PAMPIRI YA 1

MATSHWAO: 70

NAKO: DIHORA TSE PEDI

Pampiri ena e na le maqephe a 13.

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e rotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le tshebediso ya puo	(30)

2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA 1**

Bala tema e latelang ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse thehilweng tlasa yona.

SETSOKOTSANE SA E TSA MOFEREFERE

Malefetsane o ne a makatsa ruri. Ho ne ho se ya ka reng o a mo tseba kapa a re o tseba seo a tla se etsa. Tjhe, o ne a sa tene batho feela, ho dihlopha tse fapaneng tsa batho o ne a tshehisa, a lisa a bile a hlonamisa. A motho ya makatsang!

Ka nako ya kgefutso eo e neng e bitswa hore ke 'playtime' o ne o ka mmona a bokanetswe ke bashanyana le banana ka ho tshwana. Motho o ne a qabola eo! Ka mohlomong dikolo di sa tswa bulwa, e ne e le tlwaelo ke methaka ho bontshana diaparo tsa bona tse ntjha, tse turu. Malefetsane a elellwa hore Fetile ha a so ba bontshe tsa hae, empa Malefetsane a elellwa lebanta le theko e tlase la Fetile ya neng a hlophehile haholo. Ao, Malefetsane a re, 'Kgele, monna ke eng o sa re bontshe lebanta le maroboko leo le letjha?'

Ha a bua jwalo e be ho tla tshehuwa Fetile hoo le yena a beng a itebale a tshehe ho tlosa ditlhong.

Malefetsane yena o ne a sa ntshe diaparo tsa hae ho fihlela bohle ba apere tsa bona. Mokola o tla di apara ka mora kgwedi tse tharo mme ho bohuwe yena a le mong. Ha a jele koto jwalo ebe o tla tjalaka se ka nkwe e teetswe hare ke ditshwene, e le hore bohle ba mmone.

Banana e ne e le mehoola ka mora hae, a batlwa ke enwa le yane. O ne a lahla enwa a late yane. Ka nnete o ne a e hlabile ka lemao kgobe. Qetellong a iphumanela eo e ka reng ke yena mmamphehi wa sebele, empa ya eba nakonyana feela.

Malefetsane o ne a makatsa ka nnete hobane le ka sehlopheng sena sa borobedi o ne a itlhomme pele dithutong. Feela thuto eo a neng a e tseba le dipoko ke Saense. Ke a o jwetsa e ne eka o tswetswe le yona. Barutwana ba sehlopheng sa hae ba ne ba mmita porofesa hobane e ka ka le mosuwe ha a ne a tsieleha, ebe Malefetsane o tla ema a rarolle qaka eo ka bonolo bo tsotehang.

Tsatsing le leng, Malefetsane a hopola ha a sa le monyenyanane. O ne a le sehlopheng sa bobedi mme a rata sekolo haholo. Tsatsi le leng le le leng o ne a thibasela ka sehlopheng ke ho tshwarwa ke boroko hobane ho ne ho sa robalwe hae. E ne e re ha nako e le hora ya botshelela ebe mma bona o re ho robalwe e le hore ha ntatae a fihla ebe ba tla tsoswa ke lerata le tshosang.

Ka tsatsi le leng ntatae a fihla bosiu a jele ho faswa. O ne a bua ntho e ntjha le ya kgale a sa kgaotse. Mmae a mo kopa ka boikokobetso hore a robale o tsosa bana. Kgele, yaba o di kgwathile tsa semana dinotshi. Monnamoholo o ile a tutumpa mmae a bile a notletse monyako. Ya sala e le dillo tse otlang pelo ha o mametse. Qetellong monnamoholo, ntatae, a mo kgorohela ho mo kgama empa mmae o ne a itete sefuba a phamola mora. Moo he ntatae o ne a bine mmae ho tla hantle.

Leno letsatsi o ne a ka se le lebale. Le ne le le lebe ho feta ohle. Tsena tsohle tsa tla ho yena a le mong. Malefetsane a utlwa bohloko ho elellwa hore bohle ba mo rorisang, bao a ba hlorisang, ke ho ithabisa hore a lebale tsa lapeng. Bothata ya nna ya eba ha dikolo di kwalwa, o tlamehile ho leba lapeng. E, ho ntatae le mmae, ntweng.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho: *SETSOKOTSANE SA ETSA MOFEREFERE* ka TWD MOHAPI 1988:5-7.]

- 1.1 Malefetsane o ne a ithuta le bomang sekolong seo? Bolela a le mong. (1)
- 1.2 A ko hlalose Malefetsane hore e ne e le motho ya jwang. Dintlha tse pedi. (2)
- 1.3 Ke lefe lebaka le neng le etsa hore Fetile a se bontshe boMalefetsane diaparo tsa hae? (2)
- 1.4 Ha Malefetsane a tshehisa ka Fetile, Fetile o a tsheha le yena ho tlosa ditlhong. O nahana hore ke ketso e ntle ee e neng e etswa ke Malefetsane? Hobaneng o rialo? (2)
- 1.5 O nahana hore ke bothata bofe bo neng bo ka hlahela Fetile haeba o ne a se masene, ka ho tsheha ha ba bang ba mo tsheha? (2)
- 1.6 Hobaneng ha Malefetsane a ne a sa ntshe diaparo tsa hae ho di apara ha ba bang ba ntsha tsa bona? (2)
- 1.7 Polelo ena, 'Ha a jele koto jwalo' E bolela ho re Malefetsane o ne a..... Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A-D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.
 - A jele dijo tse ngata
 - B apere hampe
 - C jele dijo tse mpe
 - D apere hantle
 (1)
- 1.8 O nahana hore ke lefe lebaka le neng le etsa banana e be mohoula ka mora Malefetsane? (1)
- 1.9 O ne a thibasediswa ke eng sekolong Malefetsane? (1)
- 1.10 Ha moithuti a thibasela sekolong ke ditlamorao dife tse ka mo hlahelang? Bolela tse pedi. (2)

- 1.11 Ho thibasela hona ho ka qojwa jwang ho baithuti hong le ho Malefetsane dikolong? (1)
- 1.12 Polelo ena, 'Ntatae a fihla a jele ho faswa,' e bolela ho re ntatae o ne a Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng. (1)
- A Fihla a jele dijo tse ngata
 B Fihla a tahlwe haholo
 C Fihla a sa tahwa
 D Fihla a sa ja dijo tse ngata
- 1.13 Hobaneng ha ntata Malefetsane a ne a tutumpa mmae bosiuung boo a bile a notletse monyako? (1)
- 1.14 Ke lefe lebaka la ho notlela monyako ha a mo tutumpa? (1)

TEMA YA 2

Bala tema e latelang ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse thehilweng tlasa yona.

Ka morao ho keteka le metswalle ya hae, Sporo o lokela ho leba ka hae ka la mohlomi. Hantle- ntle o ne a hloile ho otlala ka la mohlomi; haholo ha a bona Spider a feta ka motjhini wa hae wa BMW 728i. Ka nako tse ding o ne a ye a kopane le metswalle ya Spider e robile monakedi ka hara koloi ya Spider.

Empa bona ba ne ba na le pelo e ntle hobane ba ne ba tla palamisa Sporo ho ya mo fihlisa moo ebang o ya teng. Tshepo le Lebona e ne e kile ya eba metswalle ya Sporo empa yena a kgetha hore a ke ke a ba le metswalle ya ditlokotsebe. Ka hlakoreng le leng, Sporo o ne a ntse a ikwahlaya ka qeto ena eo a e nkileng. O ne a lakatsa hore le yena a ka fumana koloi eo e leng ya hae a tshwane le metswalle ena ya hae.

O ne a lakatsa hore le yena a ka fumana kgarebe e ntle, seponono se dikoti marameng. Ka mehla o ne a utlwa bohloko ha a ya sekolong a feta metswalle ya hae e dutse letsatsing empa ba ena le tjehele e ngata eo yena a e hlokanang ho feta bona. Sporo o phetse jwalo a ikwahlaya empa a phehella ho ya sekolong.

Ka tsatsi le leng ha a fihla hae a tswa sekolong a utlwela hore metswalle ya hae kaofela e ile tjhankaneng ka baka la ho utswa dikoloi. Sporo a thaba haholo hobane mohlomong le yena a ka be a le palong ya batshwaruwa. A leboha batswadi ba hae le titjhere e ileng ya nka boikgathatso ba ho mo ntsha metswalleng e sa lokang.

[E qotsitswe ho *Kgoro ya puo* Kr.11, ka M. Hlabela le ba bang 2006:169.]

- 1.15 O bolelang ha a re 'o lokela ho leba hae ka la mohlomi'? (2)
- 1.16 Ke lefe lebaka le neng le etsa hore Sporo a hloye ho otlala ka la mohlomi? (1)
- 1.17 Ke botlokotsebe bofe bo neng bo etswa ke metswalle ya Sporo? (1)
- 1.18 Ke eng e neng e kgahla Sporo ka metswalle ena ya hae, eo e neng e se etsa hore a be a lakatse ho tswa sekolo? (2)
- 1.19 Ke bomang ba ntshitseng Sporo metswalleng eo ya hae? (2)
- 1.20 Pheletso ya metswalle ya Sporo ebile efe? (1)
- 1.21 O ithutileng ka ditaba tsa tema ena? (1)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, e be o di kgutsufatsa ka mantswa a sa feteng a 90.

Dintlha e be tse supileng (7) tse tshwereng mehopollo ya sehlooho e nyalanang le tema.

Bontsha palo ya mantswa ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

O ka ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng kapa ka ho lokodisa dintlha.

Qolla dintlha tse supileng (7) tse bopang setswalle sa sebele.

Ha re bua ka setswalle, re hopola feela hore ke ntho e ntle ho etsa setswalle, athe setswalle hangata se etswa ka maikemisetso a itseng. E ka ba maikemisetso a matle kapa a mabe, ho tswa eo a etsang setswalle le yena ka fatshe a sa elellwe, hore na sepheo sa hao e ne e le sefe. Setswalle se tsamaya le bora ha eba o sa elellwe, o ile le kgongwana hodimo.

Empa setswalle sa nnete ke tlamahano ya sebele pakeng tsa batho. Se hlahiswa ke kutlwano e mahareng a batho bana, ba ratanang, ba bileng ba ntshanang se inong. Mathateng ao ba kopanang le ona bophelong ba bona, tsietsi ya e mong ke ya e mong, ha ho ya tshabellang e mong ditsietsing tsa bona, ba wa ba tsoha mmoho.

Seo ke setswalle ka sebele, setswalle sa nnete sa batho ba lakaletsanang lehlohonolo le katleho bophelong ba bona. Ha ho bora ho sona, ha ho mano ho sona, ha ho sekgopi le se senyenyane se fumanwang ho sona, ha e se botshepehi le lerato feela. Ho bona mehope e a buseletsana ka mehla.

Ha ho le jwalo motswalle wa nnete ya entseng selekane le molekane wa hae, o bonahala ka mesebetsi le diketso tse ntle ho yena, ho mo thusa nakong eo thuso e hlokahalang ka yona; e se motswalle ya tla emella thokothoko ha thuso ya hae e le yona e hlokahalang. Tjhee, eo ha a na setswalle sa nnete.

Motho ya entseng setswalle, le eo a ikgethetseng ho phedisana le yena mmoho, o tshwana le ngwanabo ka sebele e bile hangata o fetisa hole ka ho etsetsa motswalle wa hae melemo, eo le seng sa motho eo se ke keng sa mo etsetsa yona.

Motheo wa setswalle se tiileng o hlahiswa ke ho kgema mmoho ditabeng tsa bophelo, ka ho mamelana ka kutlwano ho bopa kgopolo e le nngwe, ka tsela e tla dumellana le ba e bopang, e sa behe e mong ka moo thakadi e fatelang ka teng, kapa ka moo mosi o yang ka teng.

Seo ba se etsang ebe se ba kgahlisang ka bobedi.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho: *MONOKOTSHWAI* ka J.J. MOILOA 1985:41-42.]

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3

Boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse thehilweng hodima yona.

**TLHOKOMELO
YA MORIRI HLABULA**

Sireletsa moriri wa hao hore o se omelle Lehlabuleng lena ka Dr. Miracle's.

Lehlabula le atametse, mme ke nako ya ho ba kantle. Sireletsa moriri le letlalo la hlooho le letle kgahlanong le letsatsi la Afrika le tshesang ka katiba kapa sekgele le ka hlahiswa tsa Dr. Miracle's tse thusang ho hlahisa moriri o phetseng ho tswa metsong.

Dihlahiswa tsohle tse ka hara Dr. Miracle's di na le metswako ya morao e pele ya dihlahiswa tsa tlhaho tse thibeleng ho ruruha ha dipudula, ho etsa moriri o phetseng, o benyang, o holang, di ntse di fedisa ho longwa ha letlalo la hlooho. O tla utlwa tshebetso ya *formula* ena ha e phodisa letlalo la hlooho le ho le kokobetsa, moo kgalo le tshenyi di hlahang le moo pholo e qalang. Dr. Miracle's e fumaneha mabenkeleng a Clicks le a pele a tsa botle le moriri.

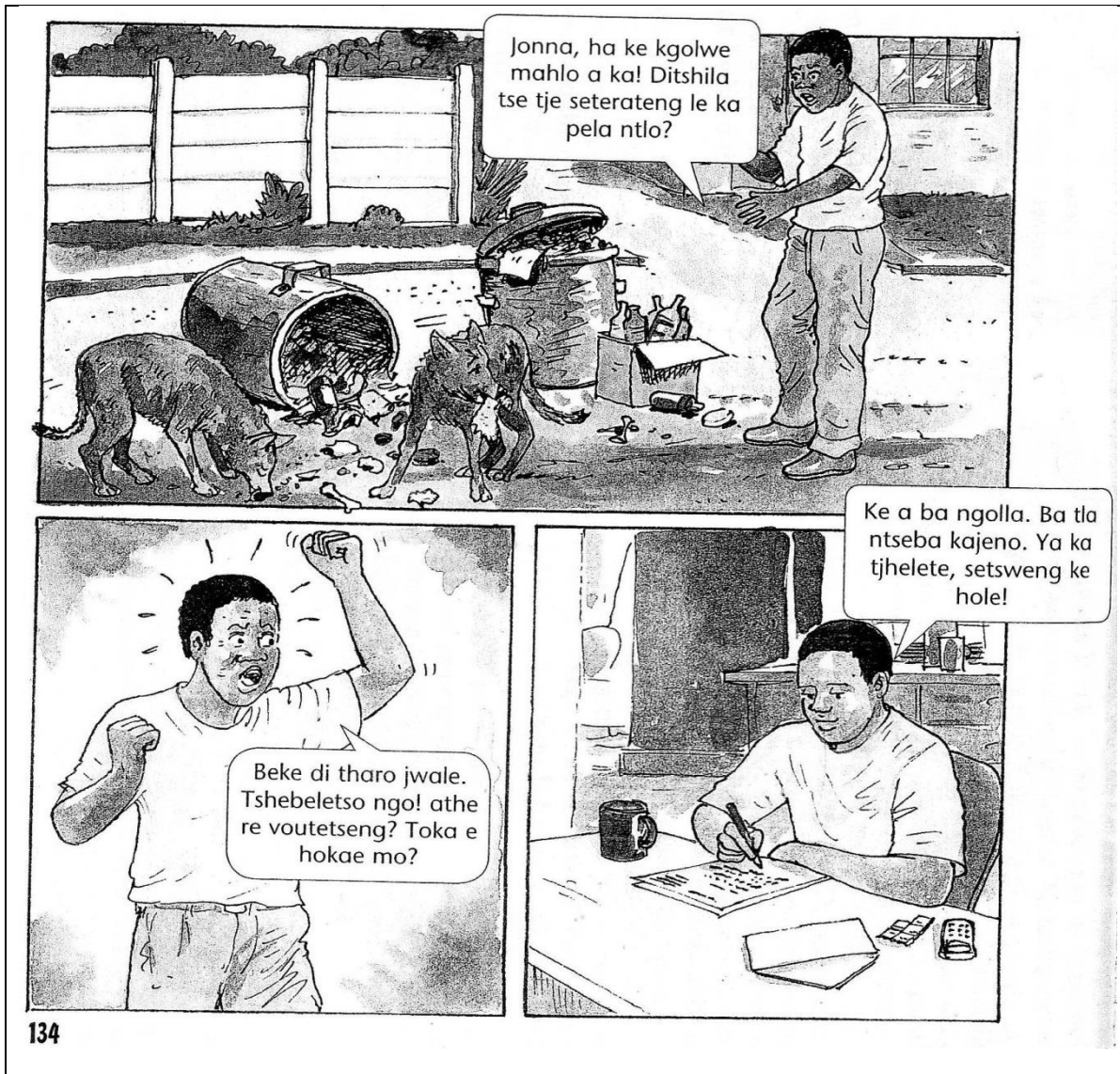
[E qotsitswe ho BONA: MPHALANE 2012: 69]

- 3.1 Ke mawa afe a ho bapatsa ao mongodi a a sebedisitseng papatsong ena? Bolela le le leng. (1)
- 3.2 Mantsweng a reng, Tlhokomelo YA MORIRI HLABULA ke motso ofe wa leetsi o bopileng lebitso '**Tlhokomelo**'? (1)
- 3.3 Polelwaneng ena, 'Sireletsa moriri le letlalo la hlooho **le letle**... '**le letle**' ke **lekgethi**. Ngola polelo ya hao moo o sebedisitseng motso ona wa lekgethi **-holo**, ho bopa **lekgethi**. (2)
- 3.4 Polelwaneng ena, 'Sireletsa moriri le letlalo la hlooho le letle...', fetolela motso ona wa leetsi **sireletsa** o ise ho **boiketsi**. (2)

- 3.5 Lentswe le ntshofaditsweng polelwaneng ena, “Dihlahiswa **tsohle** tse ka hara Dr. Miracle...” ke...
Kgetha karabo ho A-D mme o ngole feela tlhaku e lebaneng le lentswe le nepahetseng.
- A Lerui
 - B Lesupi
 - C Leakaretsi
 - D Leqolli
- (1)
- 3.6 Polelwaneng ena, ‘**Lehlabula** le atametse’... leemedi la lentswe/lebitso **lehlabula** ke **lona**. **Lona** le atametse. Ngola polelwana ena e latelang hape empa o ngole leemedi la lentswe leo le ntshofaditsweng ho yona. Polelwana ke ena: Sireletsa **moriri** le letlalo.
- (1)
- 3.7 Ngola polelo ena e latelang ho temekiso ya **kganyetso**.
Dr. Miracles e fumaneha mabenkeleng a Clicks.
- (2)
- [10]**

POTSO YA 4

Boha khathunu e latelang e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

[E qotsitse ho tswa ho MMAMPODI wa Kereite 12: ka M.R. PHUROE le ba bang:2007:134]

- 4.1 Ke ofe molaetsa wa khathunu ena ho ya ka kutlwisiso ya hao? (2)
- 4.2 Ke afe maikutlo a a bontshang ha a re, 'jonna ha ke kgolwe mahlo a ka!'. (1)
- 4.3 O bolelang ha a re: Tshebeletso ngo! Etsa kgetho mme o ngole tlhaku ya karabo e lebaneng le polelo e nepahetseng.
- A Ditshebeletso ha di yo.
B Ditshebeletso di a tliswa bathong.
C Ditshebeletso di ngata.
D Ditshebeletso di fumanwa ke ba itseng. (1)
- 4.4 Ke a ba ngolla. Ke polelo e ho lekgathe lejwale.
Ngola polelo ena hape mme o e ngole ka lekgathe lejwale letswelli. (2)
- 4.5 Lokisa phoso polelong ena. Ngola polelo mme o sehelle moo o lokisitseng teng.
Polelo ke ena: Beke di tharo jwale. (1)
- 4.6 Ha a re, 'Ba tla ntseba kajeno.' Ke bomang bao ba tla mo tseba? (1)
- 4.7 E be qaka ena o e rarolla ka nepo ha a ba ngolla? Fana ka lebaka. (2)

[10]

POTSO YA 5

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Lenyalong la Fedile, moeka o ne a emetse **hole** jwalo ka moditjhaba. Ha batho ba **thabile**, ba bina, yena o ne a thiba **dikeledi** ho tswa leihlong la hae. Seo a neng a se bona moo, o ne a lakatsa ho ka ba setho sa teng **empa** ha se be jwalo. Fedile o ne a le motle bo! Lesira le mo tshwanela hoo ekang le roketswe mmeleng wa hae. Nako ya hore a ye bohadi ha e fihla, Ramotheo a batla a akgeha ha a bona ba bokgotsing ba hae ba tsamaya le **letsibolo** la hae. Mohlang oo a tsamaya a balabala ka pelo, hoseng **mosamo** wa tsoha o kolobile ke dikeledi. Letsatsi le latelang pelo ya hana ho ya bona ha moradi a amohelwa bohadi. O ne a sa rate sa maobane se boele se etsahale ho yena. **Mohlang oo a kgakgatha jwala letsheare lohle** athe o ne a se a bo tlohetse. Bosiu ba teng a robala jwalo ka lesea, mathata a a lebetse.

Eitse ha moeka a sa loha **mano** a ho hohela Fedile, molaetsa o tswang ho Mohanwe wa fihla. A bolellwa hore Fedile o fumane ngwana wa mosetsana.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho *NGATANA YA PATSI* ka BT MOKGOMATHA: 1988:38]

- 5.1 Ngola polelo ya hao mme o sebedise lentswe lena '**dikeledi**', mme moelelo wa lentswe o se tshwane le wa seratswana. (1)
- 5.2 Polelong ena, '... o ne a lakatsa **empa** ha se be jwalo', **empa** ke **lekopanyi**. Ngola polelo ya hao o kenye lekopanyi lena '**hoja**' ho yona. (2)
- 5.3 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse nne tse latelang tse hlalosing lentswe '**letsibolo**'. Ngola tlhaku ya karabo e lebaneng le polelo e nepahetseng.
- A Ngwana wa ho qetela/ fela lapeng.
 B Ngwana wa pele lapeng.
 C Ngwana ya hlhlamang mafahla.
 D Ngwana ya hlhlamang ya hlokahetseng. (1)
- 5.4 Ngola lelatodi/ antonime ya lentswe lena '**thabile**'. (1)
- 5.5 Polelong, 'Mohlang oo a kgakgatha jwala letsheare lohle'. Ngola polelo ena hape mme o ise ho **boetsuwa**. (2)

5.6 Polelong ena, 'O ne a emetse **hole**'. **Hole** ke **lehlalosi sebaka**.

Ngola polelo ena hape mme o sehella lehlalosi ho yona: Bosiu ba teng a robala jwalo ka lesea, mathata a a lebetse.

(1)

5.7 Ngola lehlalosingwe/sinonime ya '**mano**'.

(1)

5.8 Polelong ena, '**Mosamo** wa tsoha o le metsi'. Nyenyefatsa lentswe le ntshofaditsweng. Ngola karabo feela.

(1)

[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70